

Українська культура: минуле, сучасне, шляхи розвитку. – 2009. – №. 15 (2). – С. 90-95.

13. Христенко В.І. Мовний аспект румуно-молдовських відносин на Одещині / В.І. Христенко // Питання історії науки і техніки. – 2011. – №. 4. – С. 82-87.

14. Христенко В.І. Національно-культурні товариства Одещини: етапи формування/ В.І. Христенко. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://intkonf.org/hristenko-v-v-natsionalno-kulturni-tovaristva-odeschini-etapi-formuvannya/>

Віктор Дроздов

кандидат історичних наук

доцент кафедри української і всесвітньої історії та культури ІДГУ

(м. Ізмаїл, Україна)

ВСЕСОЮЗНИЙ РЕФЕРЕНДУМ 17 БЕРЕЗНЯ 1991 р. В ОЦІНКАХ ІЗМАЇЛЬСЬКОЇ ГАЗЕТНОЇ ПЕРІОДИКИ

Глибокі кризові явища в СРСР кінця 80-х – початку 90-х рр. та пошуки шляхів їх подолання жваво обговорювалися на сторінках газетної періодики, в тому числі ізмаїльської. Значна увага в місцевій пресі була приділена висвітленню проєктів оновлення національно-державного устрою Радянського Союзу та проведення Всесоюзного референдуму 17 березня 1991 р. В умовах відсутності інших місцевих засобів масової інформації саме газети були виразником громадської думки населення Ізмаїла. В той же час преса продовжувала виконувати ідеологічну та пропагандистську функції й відігравала значну роль у формуванні політичних інтересів мешканців міста.

Дослідженню причин проведення та наслідків першого народного волевиявлення в СРСР присвячено чимало наукових праць. Діяльність союзних та республіканських органів влади із реформування устрою СРСР висвітлено в дисертаційному дослідженні О. Лукашина [8]. Значення референдуму для самовизначення України та здобуття нею незалежності розглядається в працях І. Хаврука [20], О. та М. Розумних [15]. Аналіз висвітлення політичних процесів в Україні в 1989-1991 рр. на сторінках одеських газет здійснила В. Татарова [18]. Ставлення громадськості Ізмаїла до суспільно-політичних подій у період розпаду Радянського Союзу та встановлення незалежності України не було предметом спеціального наукового дослідження.

У статті автор поставив за мету проаналізувати публікації ізмаїльської преси, присвячені проектам Союзного договору та проведенню Всеукраїнського референдуму 17 березня 1991 р., а також висвітлити ставлення мешканців Ізмаїла до спроб збереження та оновлення СРСР.

Прийняття союзними республіками декларацій про суверенітет у 1988-1990 рр. викликало нагальну потребу в перегляді основ національно-державного устрою Радянського Союзу. Відповідно до концепції Союзного договору, прийнятої 24 грудня 1990 р. на IV з'їзді депутатів СРСР, визнавалася необхідність збереження СРСР як оновленої федерації рівноправних суверенних республік. Прагнення партійних еліт зберегти єдність СРСР, а також схилити союзні республіки до його підписання, заручившись народною підтримкою, було головною причиною проведення Всесоюзного референдуму, запланованого на 17 березня 1991 р. Питання для всенародного обговорення було сформульоване наступним чином: «Чи вважаєте ви за необхідне збереження Союзу Радянських Соціалістичних Республік як оновленої федерації рівноправних суверенних республік, у якій будуть повною мірою гарантуватися права і свободи людини будь-якої національності?». Разом із Всесоюзним референдумом було проведено республіканське опитування, в якому населення повинно було визначитись, чи підтримує воно входження України до складу Союзу Радянських суверенних держав на засадах Декларації про державний суверенітет. Крім того, міською радою Ізмаїла було прийнято рішення про проведення міського референдуму, на якому ізмаїльчанам пропонувалося два запитання: «Чи Ви вважаєте доцільним утворення в місті Ізмаїлі вільної економічної зони?» та «Яку з мов вважаєте Ви прийнятною для використання в роботі державних, партійних, громадських органів, підприємств, установ та організацій, розташованих в місті Ізмаїлі? Українську чи російську» [14, с. 1]. Для організації волевиявлення мешканців Ізмаїла було утворено 24 дільниці та затверджено склад дільничних комісій.

На початку 90-х рр. в Ізмаїлі видавалися три газети: друкований орган міської Ради народних депутатів Одеської області «Советский Измаил», газета районної Ради народних депутатів та Ізмаїльського комітету Комуністичної партії України «Ленинский путь» (обидві газети в липні 1990 р. відсвяткували своє 50-річчя) та видання Радянського Дунайського пароплавства та Бессарабського комітету профспілки робітників морського та річного флоту «Дунаец». Нові незалежні ЗМІ в Ізмаїлі, які б поширювали демократичні ідеї, за часів перебудови створені не були.

В період з 1 грудня 1990 р. по 17 березня 1991 р. було опубліковано велику кількість статей у спеціальних рубриках, присвячених аналізу проектів Союзного договору та ставленню мешканців Ізмаїла до майбутнього референдуму. Зокрема, «Советский Измаил» надрукував 51 статтю, «Ленинский путь» – 23, «Дунаец» – 7. На шпальтах газет публікувалися тексти проектів договорів, інтерв'ю народних депутатів та партійних діячів, експертні оцінки науковців, звернення партійних зібрань підприємств та організацій, листи громадян тощо.

З початку 1991 р. «Советский Измаил» почав виходити як міське громадсько-політичне видання. Незважаючи на те, що газеті бракувало дотримання більшості журналістських стандартів, з її сторінок поступово зникають матеріали пропагандистського характеру й відбувається орієнтація на демократичні цінності. Головним принципом висвітлення політичних подій у газеті став плюралізм думок. У ній наголошувалося на необхідності дотримання свободи слова, висловлювалася підтримка політиці гласності, засуджувалися спроби силового вирішення національних конфліктів у Радянському Союзі [10, с. 1]. На сторінках газети публікувалися статті, в яких висловлювалися протилежні точки зору щодо Союзного договору, що давало можливість читачеві сформулювати власну позицію напередодні референдуму. В свою чергу, в газетах «Ленинский путь» та «Дунаец» чітко простежується пропагування ідеї збереження єдності СРСР.

Провладна позиція щодо нового Союзного договору неодноразово висвітлювалася в газеті «Ленинский путь», яка друкувала на своїх сторінках постанови, інформаційні матеріали та звернення Ізмаїльського комітету Компартії України. В них наголошувалося на недопустимості розпаду СРСР, економічній та політичній доцільності укладання нового Союзного договору, необхідності проведення партійними членами пропагандистської та агітаційної роботи серед населення регіону [3]. В публікаціях газети засуджувалися спроби виходу республік зі складу Радянського Союзу, критикувалися заклики опозиційних партій не голосувати за оновлений Союз та наголошувалося на зацікавленості західних держав у розпаді СРСР [17, с. 2]. У спеціальній рубриці «Обговорюємо проект Союзного договору» газета намагалася проілюструвати ставлення окремих мешканців міста та району до майбутнього устрою Радянського Союзу (як правило, ветеранів війни та праці, адміністрації й працівників колгоспів). Проте такі статті, скоріш за все, були додатковим прийомом впливу на громадську думку населення, ніж спробою її висвітлення.

Одним із засобів агітації на підтримку оновленого СРСР була публікація звернень партійних зборів підприємств та організацій до мешканців міста, інтерв'ю та статей народних депутатів і посадових осіб. «Советский Измаил» опублікував інтерв'ю Голови Верховної Ради України Л. Кравчука, народних депутатів СРСР С. Ястребцова та О. Дунтау, статтю секретаря ЦК КПРС О. Гіренко, начальника Ізмаїльського міського відділу КДБ в Одеській області П. Слипця. У всіх місцевих газетах було видано звернення міської Ради ветеранів війни, праці та Збройних сил. На сторінках газети «Дунаец» друкувалися звернення партійного комітету Радянського Дунайського пароплавства, інтерв'ю заступника начальника пароплавства з експлуатації флоту й портів С. Репнікова, статті заступника секретаря парткому РДП М. Стефановича та голови ради ветеранів війни й праці Ізмаїльського порту М. Ткачова.

Єдиною газетою, яка зацікавилася вивченням громадської думки населення щодо майбутньої долі Радянського Союзу, був «Советский Измаил». На початку грудня 1990 р. редакція газети провела анкетування серед своїх читачів, у якому вони могли висловити ставлення до проекту Союзного договору. Результати опитування, в якому прийняло участь більше 700 осіб, показали, що більшість респондентів підтримували входження України до складу СРСР (82 %), обрання Президента СРСР загальними виборами (72 %), право центральних органів влади приймати Конституцію СРСР, захищати суверенітет і національну цілісність держави, здійснювати зовнішню політику, мати єдину фінансову, кредитну та грошову програму, союзний бюджет (82-92 %). Вони висловлювалися за визнання російської мови державною, яка буде засобом міжнаціонального спілкування (93 %), а також проти введення національної валюти в Україні (88 %). Натомість, читачі газети не дали однозначної відповіді щодо права на самовизначення союзних республік (26 % виступали за можливість виходу зі складу СРСР, 27 % – проти, а 47 % – не визначились). Також розділилась думка ізмаїльчан щодо права власності на землю: 54 % респондентів підтримали право приватного володіння землею, а 46 % – відкидали таку можливість [9, с. 2].

На сторінках газети «Советский Измаил» публікувались статті та листи читачів, автори яких як підтримували, так і критикували проект нового Союзного договору. І хоча в бік газети лунали дорікання за те, що вона друкувала статті, які суперечили офіційній точці зору, редакція виступала на захист головного досягнення перебудови – гласності, що давала право відкрито висловлювати власні погляди [7, с. 2].

Серед основних аргументів на підтримку Союзного договору вказувалися необхідність економічної та військової єдності союзних республік з метою збереження Радянського Союзу як світової держави, неспроможність самостійної української держави зберегти економічний потенціал та територіальну цілісність [11]. Варто зазначити, що в багатьох статтях замість конструктивних аргументів лунали емоційні заклики: висловлювалися побоювання приходу до влади націоналістів та загрози правам людини, піддавалися критиці демократичні сили, які привели б країну до розрухи [5]. Доводячи необхідність збереження цілісності СРСР, автори часто проводили оманливі історичні паралелі. Зокрема, вважали перемогу над фашизмом наслідком міцної єдності радянської держави, а також вказували на неспроможність роздробленої Київської Русі протистояти монголо-татарській навалі.

Окремі автори, аналізуючи текст договору, вважали, що оновлений Союз цілком може забезпечити суверенітет союзних республік, та закликали проголосувати «так» в обох бюлетенях – всесоюзному та республіканському [1].

В газеті «Советский Измаил» виходили великі за обсягом матеріали, автори яких критикували спроби оновлення Радянського Союзу та підтримували збереження суверенітету України. Підписання прямих договорів між республіками замість союзного договору та продовження економічного співробітництва між ними обґрунтовував В. Жарук, а проведення референдуму вважав передчасним [4, с. 2]. З критикою комуністичної ідеології та партійного керівництва радянського Союзу, яке намагалося зберегти «старі порядки», виступав Ю. Ростов [16, с. 3]. Л. Великов закликав населення використати останній шанс в історії України – стати істинно суверенною республікою або знову потрапити в кабалу [2, с. 3]. Великий резонанс викликала стаття позаштатного оглядача газети В. Некрасова «Свобода за договірною ціною» [12, с. 2], який порівнював боротьбу Компартії за збереження Союзу з процесом колективізації, адже населенню нав'язувалася ідея, що економіка кожної з республік не втримає конкуренції та буде приречена до занепаду. Головними ж перепонами для економічних контактів союзних республік з усім світом автор вбачав у бюрократичному свавіллі центральних відомств. Він наголошував, що підтримка населенням Союзного договору може призвести до посилення репресій з боку центральної влади. Публікація знайшла на сторінках газети як схвальні відгуки з боку читачів, так і образливі звинувачення в пропаганді. Напередодні референдуму В. Некрасов у статті «Жага за Союзом» зробив аналіз усієї пошти, що надходила до редакції від читачів та була опублікована на сторінках газети [13, с. 2]. Він критикував позиції тих авторів, які виступали за збереження

СРСР, наголошував на спробі радянського керівництва використати волевиявлення громадян як доказ підтримки населенням країни урядового курсу.

У Всесоюзному референдумі взяли участь 68,8 % мешканців Ізмаїла, що мали право голосувати (або 46 872 чол.). За необхідність збереження СРСР висловилися 38 686 чол., або 82,8 % (15,5 % – проти, 1,7 % – недійсні). В той же час 40 209 чол. або 86,7 % проголосували в республіканському опитуванні за входження України до Союзу Радянських Суверенних держав [6, с. 1.]. За підсумками міського референдуму 86 % висловились за створення в Ізмаїлі вільної економічної зони, а 83,7 % – за використання російської мови в установах та підприємствах міста [19, с. 1]. У порівнянні з результатами по Україні та загальними результатами по СРСР, явка виборців була значно меншою (83,5 % – по Україні, 80 % – загалом), однак відсоток підтримки всесоюзного бюлетеня переважає (відповідно 70,5 % та 76,4 %). В республіканському опитуванні відсоток позитивних відповідей є також більшим, ніж в середньому по Україні, де він складав 80,2 % [15, с. 845].

Отже, народне волевиявлення 17 березня 1991 р. продемонструвало, з одного боку, схвалення з боку населення провладного курсу центрального керівництва, спрямованого на збереження СРСР та оновлення його національно-державного устрою, а з іншого – підтримку задекларованого в липні 1990 р. суверенітету України. Не останню роль в цьому зіграли засоби масової інформації, в тому числі місцеві, які активно пропагували ідею єдності Радянського Союзу. Більшість публікацій в ізмаїльських газетах були спрямовані на агітацію правильності політики, обраної радянським керівництвом. Однак, у місцевій пресі з'являються й статті, автори яких виступали проти нового Союзного договору та висловлювалися за розширення самостійності республіки, що свідчить про поступове формування в громадській думці ідеї національної незалежності Української держави.

Література

1. Беляев Н. «Да» – союзному бюллетеню, «Да» – бюллетеню украинскому / Н. Беляев // Советский Измаил. – 1991. – №32. – 14 березня. – С. 1; Байрамов В. Вчитываясь в проект Договора / В. Байрамов // Советский Измаил. – 1991. – №33. – 16 березня. – С. 1.
2. Великов Л. Сохранить власть, а с ней и привилегии / Л. Великов // Советский Измаил. – 1991. – №26. – 28 лютого. – С. 3.
3. Давыдов В. Об отношении к проекту Союзного договора. Постановление бюро Измаильского комитета Компартии Украины / В. Давыдов // Ленинский путь. –

1990. – №147. – 8 грудня. – С. 1; Об экономической целесообразности заключения Союзного договора // Ленинский путь. – 1991. – №27. – 2 березня. – С. 2; Обращение ко всем жителям города и района // Ленинский путь. – 1991. – №30. – 12 березня. – С. 1.

4. Жарук В. С позиций суверенитета / В. Жарук // Советский Измаил. – 1991. – №26. – 28 лютого. – С. 2.

5. Задорожнюк А. Стране – гражданское согласие / А. Задорожнюк // Советский Измаил. – 1991. – №32. – 14 березня. – С. 2; Наши аргументы серьезнее // Советский Измаил. – 1991. – №30. – 9 березня. – С. 2.

6. Итоги Всесоюзного референдума и республиканского опроса, а также городского референдума, состоявшихся в Измаиле 17 марта с. г. // Советский Измаил. – 1991. – №34. – 19 березня. – С. 1.

7. Либизова М. Наш комментарий / М. Либизова // Советский Измаил. – 1991. – №20. – 14 лютого. – С. 2.

8. Лукашин А.В. Разработка руководством СССР союзного договора (март – декабрь 1991 года) : автореф. дис. на соискание уч. степени канд. ист. наук : спец. 07.00.02 «Отечественная история» / А.В. Лукашин. – Москва, 2012. – 34 с.

9. Оленкевич Р.К. единому Союзу. О результатах анкетирования / Р. Оленкевич // Советский Измаил. – 1990. – №153. – 20 грудня. – С. 2.

10. Оленкевич Р. Это уже было / Р. Оленкевич // Советский Измаил. – 1991. – №25. – 26 лютого. – С. 1.

11. Охримчук Д. В поисках жизненного пространства... / Д. Охримчук // Советский Измаил. – 1991. – №26. – 28 лютого. – С. 2; Бизин В. Учитывать экономику / В. Бизин // Советский Измаил. – 1991. – №26. – 28 лютого. – С. 2; Кисель В. ...А безопасность общая / В. Кисель // Советский Измаил. – 1991. – №30. – 9 березня. – С. 2; Мельникова М. Сохраним наше Отечество! / М. Мельникова // Советский Измаил. – 1991. – №33. – 16 березня. – С. 1.

12. Некрасов В. Свобода по договорной цене. В преддверии референдума о судьбе Союза / В. Некрасов // Советский Измаил. – 1991. – №15. – 2 лютого. – С. 2.

13. Некрасов В. Страсти по Союзу. Размышления над редакционной почтой / В. Некрасов // Советский Измаил. – 1991. – №33. – 16 березня. – С. 2.

14. Референдум ставит вопросы // Советский Измаил. – 1991. – №29. – 7 березня. – С. 1.

15. Розумний О.М. Референдум 17 березня 1991 року як етап суверенізації України / О.М. Розумний, М.М. Розумний // Гілея: науковий вісник. Збірник наукових праць. – 2013. – Вип. 72. – С. 842–846.

16. Ростов Ю. Что думает провинциал / Ю. Ростов // Советский Измаил. – 1991. – №26. – 28 лютого. – С. 3.

17. Слипец П. Родину не выбирают / П. Слипец // Ленинский путь. – 1991. – №30. – 12 березня. – С. 2.

18. Татарова В.О. Висвітлення суспільно-політичних подій 1989–1991 років в Україні на сторінках газет / В.О. Татарова // Інтелігенція і влада. – 2013. – №28. – С. 118–124.

19. Уточненные итоги городского референдума // Советский Измаил. – 1991. – №35. – 21 березня. – С. 1.

20. Хаврук І.А. Референдум 17 березня 1991 року в Україні / І.А. Хаврук // Грані. – 2011 – №3. – С.41–45.

Олексій Запорожченко
*кандидат філософських наук,
доцент кафедри суспільних ІДГУ
(м. Ізмаїл, Україна)*

СОЦІОКУЛЬТУРНІ ВИКЛИКИ НАЦІОНАЛЬНІЙ ІДЕНТИЧНОСТІ В КОНТЕКСТІ ІНФОРМАЦІЙНОЇ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

Покоління, яке виросло в тісному спілкуванні з комп'ютерами, мобільним зв'язком, Інтернетом значно відрізняється в духовно-світоглядному аспекті від попередніх, живе в іншому соціально-культурному вимірі. Глобалізація комунікаційного простору, запровадження новітніх інформаційних технологій та домінування відеообразів, гедонізація інформації впливають на статус знання, ідентифікаційний процес нації. Нові комунікаційні технології спроможні вихопити особу зі спільноти. Через індивідуалізацію і прагматизацію процесу комунікації індивід абстрагується від групової, спільнотної ідентичності і позбавляється можливості брати участь в обговоренні загальнонаціональних проблем. Відбувається процес локалізації ідентичностей [1, с. 183].

При цьому слід пам'ятати, що візуальні форми мовлення мають значно більший асиміляційний потенціал, ніж друковані ЗМІ. Під їхнім впливом витісняються традиційні форми і функції вербальної інформаційності, що